

UDC: 341(045)(5751)

VOYAGA YETMAGANLARGA NISBATAN ODIL SUDLOV: MILLIY QONUNCHILIK VA UNI TAKOMILLASHTIRISHNING HUQUQIY MASALALARI

Miruktamova Feruza Lutfullayevna,

Toshkent davlat yuridik universiteti

katta o'qituvchisi, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ORCID: 0000-0002-9793-3717

e-mail: f.miruktamova@tsul.uz

Annotatsiya. Maqola voyaga yetmaganlarga nisbatan odil sudlovga doir milliy qonunchilik masalalariga bag'ishlangan. Muallif mamlakatimizda yuvenal yustitsiyani joriy etish taklifini ilgari surib, bu borada odil sudlov tizimida bola huquqlarini ta'minlashga qaratilgan milliy normativ hujjatlarni tahlil qilgan, bolalarga nisbatan odil sudlovni amalga oshirishga doir BMT xalqaro standartlaridan kelib chiqib, milliy qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan takliflar keltirgan. BMT xalqaro standartlarini o'rgangan holda, milliy qonunchilikni ularga muvofiqlashtirish maqsadida mamlakatimizda bola huquqlarini ta'minlashda eng asosiy masalalardan hisoblangan yuvenal yustitsiya tizimini joriy etishning huquqiy masalalari tahlil qilingan. Bunday tizimning joriy etilishi, eng avvalo, bolalar ishlariga ixtisoslashgan alohida tizimning mavjud bo'lishi, qonun bilan nizoga kirishgan bolalarning jamiyatga qayta moslashuvi ijtimoiy soha vakillari bilan hamkorlikda amalga oshirilganda, samarali bo'lishi xulosa qilingan. Muallif yuvenal yustitsiyaning o'ziga xos jihatlari va afzalliklari bo'yicha jamoatchilik fikrini shakllantirishda ommaviy axborot vositalaridan keng foydalanish, bolalarni ozodlikdan mahrum qilishda erishiladigan natijalarning salbiy holatlari to'g'risida, nizolarni hal qilishda muqobil turdagi choralarni joriy etish orqali erishiladigan ijobiy natijalar haqida ommaga tushuntirish ishlarini olib borish, shuningdek voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olishda keng jamoatchilikning faol ishtirokini ta'minlash uchun sharoitlar yaratish lozim, degan fikrga kelgan.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar, bola, bolalarga nisbatan odil sudlov, huquqbuzarlik sodir qilgan bolalar, yuvenal yustitsiya, voyaga yetmaganlar odil sudlovining xalqaro standartlari, BMTning Bola huquqlari konvensiyasi, xalqaro standartlar.

ПРАВОСУДИЕ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ: НАЦИОНАЛЬНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО И ВОПРОСЫ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Мируктамова Феруза Лутфуллаевна,

доктор философии по юридическим наукам (PhD),

старший преподаватель

Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. Статья посвящена вопросам национального законодательства касательно правосудия в отношении несовершеннолетних. Проанализированы нормативные документы, направленные на обеспечение прав ребенка в системе правосудия, рекомендации по совершенствованию национального законодательства с учетом международных стандартов ООН по отправлению правосудия в отношении детей. Изучены нормы международных стандартов ООН с целью приведения национального законодательства в соответствие с

ними, правовые вопросы внедрения системы ювенальной юстиции, которая является одной из важнейших сфер обеспечения прав ребенка. Отмечается, что внедрению этой системы будет способствовать наличие специальной системы правосудия по делам детей, взаимодействие с представителями социальной сферы для реинтеграции и реабилитации детей, находящихся в конфликте с законом. Разработаны выводы о необходимости проведения общественной разъяснительной работы по широкому использованию средств массовой информации в формировании общественного мнения об особенностях и преимуществах ювенальной юстиции, негативных случаях при лишении свободы детей, а также положительных результатах, достигнутых введением альтернативных видов мер разрешения споров в делах с участием детей, находящихся в конфликте с законом.

Ключевые слова: несовершеннолетние, дети, правосудие в отношении детей, совершившие правонарушение дети, ювенальная юстиция, международные стандарты правосудия в отношении несовершеннолетних, Конвенция ООН по правам ребенка, международные стандарты.

JUSTICE FOR CHILDREN: NATIONAL LEGISLATION AND LEGAL ISSUES FOR ITS IMPROVEMENT

Miruktamova Feruza Lutfullayevna,

Senior Lecturer of
Tashkent State University of Law, PhD in Law

Abstract. The article is devoted to the issues of national legislation concerning justice for children. The normative documents aimed at ensuring the rights of the child in the justice system, recommendations for improving national legislation taking into account the UN international standards on the administration of justice for children are analyzed. The norms of international UN standards have been studied in order to bring national legislation into line with them, legal issues of the introduction of the juvenile justice system, which is one of the most important areas of ensuring the rights of the child. It is noted that the introduction of this system will be facilitated by the presence of a special justice system for children, interaction with representatives of the social sphere for the reintegration and rehabilitation of children in conflict with the law. Conclusions have been drawn on the need for public explanatory work on the widespread use of mass media in forming public opinion about the features and advantages of juvenile justice, about negative cases of deprivation of liberty of children, as well as about the positive results achieved by the introduction of alternative types of dispute resolution measures in cases involving children in conflict with the law.

Keywords: minors, children, justice for children, juvenile offenders, juvenile justice, international standards of juvenile justice, UN Convention on the Rights of the Child, international standards.

Kirish

Bugungi globalashayotgan davrda butun dunyoda voyaga yetmaganlar odil sudlov tizimida ularning huquq va erkinliklarini himoya qilish muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekistonda bola huquqlarini ta'minlash bola huquqlari kafolatlarining qonunchilik bazasini shakllantirish va rivojlantirish, bolalarning to'laqonli rivojlanishi uchun zarur institutsional asoslar va ijtimoiy-iqtisodiy

shart-sharoitlar yaratish, iqtidorli bolalar va nogiron bolalarga alohida e'tibor qaratish, ularning huquqlari himoyalanihini ta'minlashga asoslangan.

Bola huquqlarini ta'minlash va himoya qilish bugungi kunning global muammolari-dan biridir, buni hal etishdan butun dunyo hamjamiyati manfaatdordir. Mazkur masalaning dolzarbligi to'g'risida davlatimiz rahbari o'zining 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga

yo'llagan Murojaatnomasida shunday deydi: "Umuman, har qanday jamiyat taraqqiyotida uning kelajagini ta'minlaydigan yosh avlodning sog'lom va barkamol bo'lib voyaga yetishi hal qiluvchi o'rin tutadi. Shu sababli biz islohotlarimiz ko'lami va samarasini yanada oshirishda har tomonlama yetuk, zamonaviy bilim va hunarlarni puxta egallagan, azm-u shijoatli, tashabbuskor yoshlarimizga tayanamiz".

Mamlakatimizda bolalar aholi umumiy sonining aksariyat qismini tashkil etadi. 2020-yil 1-yanvar holati bo'yicha O'zbekistonda 14 yoshgacha jami bolalar soni 9 million 870 ming 276 nafarni tashkil etishi [1], aholining 18,9 mln nafari yoki 54 foizini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar va bolalar tashkil etishini hisobga olganda [2], mamlakatimizda bola huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash masalasi davlat siyosatining eng ustuvor vazifalaridan hisoblanadi.

Har qanday jamiyatning yashovchanligi va uning kelajakdagi rivojini prognoz qilishda o'sib kelayotgan avlod hal qiluvchi rol o'ynashini hisobga olganda, deviant xulq-atvorli bolalar huquq va erkinliklarining qonunchilik yo'li bilan tartibga solinishi, shuningdek davlatning ularni amalga oshirishi bo'yicha majburiyatlari masalasi nihoyatda muhim ahamiyatga ega, zero, davlat tomonidan ishonchli kafolatlarni taqozo etadi.

O'zbekiston inson huquqlari sohasidagi xalqaro majburiyatlarini bajarishi va amalga oshirishi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilab berilgan [3, 102-b.]. BMTning Bola huquqlari qo'mitasi O'zbekistonga bergan yakuniy xulosalarida mamlakatda bolalar odil sudloviga doir ixtisoslashgan tizimning mavjud bo'lishi kerakligini tavsiya qilgan. Qolaversa, O'zbekiston a'zo bo'lgan BMTning Bola huquqlari konvensiyasi normalarida ham bolalar uchun moslashgan alohida odil sudlov tizimining mavjud bo'lishiga doir ko'rsatmalar mavjud. Mamlakatda bolalar ishlari bo'yicha alohida sudlarning mavjud bo'lishi yuvenal yustitsiya tizimini tashkil

etishning asosiy shartlaridan bo'lib, bunday tizimning tashkil etilishi, avvalo, O'zbekistonning bola huquqlarini ta'minlash sohasidagi xalqaro majburiyatlarini bajarishdan kelib chiqadi. Xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilish orqali O'zbekiston Respublikasi bola huquqlarini xalqaro andozalarga muvofiq himoya qilishni ta'minlash bo'yicha xalqaro majburiyatlarni o'z zimmasiga olgan [4, 102-b.].

Material va metodlar

Voyaga yetmaganlarning huquqlarini himoyalash maqsadida so'nggi yillarda bir qator to'g'ridan to'g'ri amal qiluvchi qonunlar qabul qilindi. Ular orasida O'zbekiston Respublikasining 2008-yil 7-yanvardagi "Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni, 2010-yil 29-sentabrdagi "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni, 2014-yil 14-maydagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni, 2016-yil 14-sentabrdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni, 2019-yil 14-yanvardagi "Jabrlanuvchilarni, guvohlarni va jinoyat protsessining boshqa ishtirokchilarini himoya qilish to'g'risida"gi Qonuni va boshqalarni keltirish mumkin.

Xususan, jinoyat qonunchiligining yanada erkinlashtirilishi va jinoyatlar ayrim toifalarining dekriminalizatsiyasi amalga oshirildi, ozodlikdan mahrum etish bilan bog'liq bo'lmagan jazo turlari ro'yxati kengaytirildi [5, 168-b.].

"Xabeas korpus" instituti qo'llanilishi sohasini kengaytirish, jinoiy ishlar ko'rib chiqilishining soddalashtirilgan tartibini joriy etish, shuningdek sud-tergov faoliyatida fuqarolar huquq va erkinliklarini yanada kuchaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Huquq-tartibot organlari faoliyatining tashkil etilishi tubdan qayta ko'rib chiqildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 21-oktabrdagi PF-4850 sonli "Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqa-

rolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi va 2017-yil 21-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasi sud tizimi tuzilmasini tubdan takomillashtirish va faoliyati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonlari sud-huquq tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning yangi bosqichini boshlab berdi.

Sud hokimiyatini tizimli mustahkamlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari Kengashlarining 2018-yil 18-apreldagi qo'shma qaroriga asosan, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzurida Sud hokimiyati mustaqilligini ta'minlashga ko'maklashish bo'yicha komissiya tashkil qilindi.

Davlatning jinoiy-huquqiy siyosatiga oid tubdan yangi ustuvorliklarni ishlab chiqish va amalga oshirish maqsadida 2018-yil 14-mayda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-3723 sonli qarori va uning asosida O'zbekiston Respublikasining jinoiy va jinoiy-protsessual qonunchiligini takomillashtirish konsepsiyasi qabul qilindi. Unda ta'kidlanishicha, sud-tergov amaliyotida, shu jumladan jinoiy va jinoiy-protsessual qonunchilikning ayrim me'yorlarining nomukammalligi bilan izohlanadigan, mamlakat jinoiy-huquqiy siyosatining samarali amalga oshirilishiga to'sqinlik qiluvchi bir qator muammo va kamchiliklar saqlanib qolmoqda. Ushbu muammolarni hal qilishga odil sudlov sohasidagi xalqaro-huquqiy standartlar hamda BMTning inson huquqlarini ta'minlash va himoya qilish sohasidagi konvension hujjatlar me'yorlari asosida milliy qonunchilikni takomillashtirish yordam beradi.

Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya talablarini har tomonlama hayotga joriy qilish, shuningdek 2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti-

ning 2019-yil 22-apreldagi "Bola huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4296-son qarori qabul qilindi.

Hujjat bilan Davlat statistika qo'mitasiga o'z saytida (stat.uz) onalik va bolalik bo'yicha statistik ma'lumotlarni joylashtirish va muntazam ravishda ma'lumotlarni yangilash topshirilgan. Hujjatda bolalar odil sudlovi sohasiga tegishli bo'lgan ayrim indikatorlar bo'yicha statistik ma'lumotlar "stat.uz" veb-saytiga joylashtirilishi belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti-ning 2020-yil 18-fevraldagi "Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, mahalla institutini yanada qo'llab-quvvatlash hamda oila va xotin-qizlar bilan ishlash tizimini yangi darajaga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5938-son Farmoni asosida O'zbekiston Respublikasi Mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi tashkil etildi. Farmon bilan O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasi va Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha respublika kengashi rahbar organlarining ushbu tashkilotlarni tugatish haqidagi qarorlari qabul qilindi.

Hujjatga asosan, vazirlikning og'ir ijtimoiy ahvolga tushib qolgan xotin-qizlar, shu jumladan nogironligi bo'lgan ayollarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik va moddiy yordam ko'rsatish tizimini shakllantirish, xotin-qizlar o'rtasida turli salbiy ijtimoiy harakatlar, ayniqsa, o'z joniga qasd qilish, fohishabozlik, voyaga yetmagan qizlarning erta turmushga chiqishi kabi holatlarning sabablarini chuqur o'rganish hamda natijalari bo'yicha fuqarolar yig'inlari kengashlari, mahalliy hokimliklar, huquqni muhofaza qiluvchi organlari va tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikda profilaktik chora-tadbirlar amalga oshirilishini tashkil etish va boshqa funksiyalarni amalga oshirishi nazarda tutilmoqda.

Prezidentimizning 2017-yil 30-avgustdagi PQ-3250-son qarori bilan tasdiqlangan 2017–2020-yillarda "Sudlar faoliyatiga

zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish” dasturining ijrosi natijasida sudlarga masofadan turib murojaat qilish, sud majlislarida videokonferentsiya aloqa tizimidan foydalanib ishtirok etish, sudyalarning o'rtasida ishlarni avtomatik tarzda taqsimlash, sud qarorlarini Internet tarmog'ida e'lon qilish, ijro hujjatlarini elektron shaklda majburiy ijroga yuborish tizimlari joriy etilganligi amaliyotda o'zining yaxshi samarasini berib kelmoqda. Hozirda fuqarolik ishlari bo'yicha sudlar faoliyatiga “E-SUD” milliy elektron sudlov axborot tizimi joriy etildi va ayni chog'da undan samarali foydalanib kelinmoqda.

Odil sudlovni amalga oshirishda voyaga yetmaganlarning huquqlariga doir qo'shimcha kafolatlarni yaratish bo'yicha qonunni amalga oshirishga yo'naltirilgan sud hokimiyatining maxsus hujjati sifatida O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 2000-yil 15-sentabrdagi 21-sonli “Voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida”gi qarorini keltirish mumkin. Qarorda voyaga yetmaganlarning jinoyatlari haqidagi ishlarni ko'rishda, odillik va insonparvarlik tamoyillariga amal qilgan holda, qonunda ushbu toifadagi shaxslar uchun ko'zda tutilgan sud amaliyoti qoidalariga so'zsiz rioya qilish, ish bo'yicha isbotlanishi lozim bo'lgan holatlarni sinchkovlik bilan, har tomonlama to'la va xolisona tekshirib chiqib, qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasi va sudlanuvchining shaxsini e'tiborga olgan holda, aniqlangan haqiqiy holatlar va dalillar majmuasiga to'g'ri baho berish kerakligi belgilangan.

Sud-huquq sohasida olib borilayotgan islohotlar jarayonida O'zbekistonda ilg'or xalqaro tajribaga muvofiq, jabrlanuvchi va jinoyat guvohi bo'lgan bolalar huquqlarining himoyasini yanada kuchaytirish borasida muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Voyaga yetmagan bolalar uchun odil sudlovning xalqaro standartlariga muvofiq, jabrlanuvchi va jinoyat guvohi bo'lgan bolalar

uchun barcha bosqichlarda – sudgacha, sudda va suddan keyingi davrda maxsus himoya choralari ko'rilishi zarur.

2019-yilda O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi va UNICEF ilk bor sudda ishlar ko'rilayotgan vaqtda jabrlanuvchi yoki jinoyat guvohi bo'lgan bolalarga do'stona muhitli xonani tashkil etdi. Mazkur xona joriy yilning fevral oyida Toshkent shahar jinoyat ishlari bo'yicha Shayxontohur tumani sudida foydalanish uchun topshirildi.

UNICEFning O'zbekistondagi vakolatxonasini rahbari Sasha Graumann (2019) fikriga ko'ra [4], sud bosqichida bolalarga do'stona muhitli ushbu xonaning ochilishi BMT Bola huquqlari bo'yicha qo'mitasining qonun bilan aloqada bo'lgan bolalarni himoya qilish choralari ko'rish bo'yicha O'zbekistonga yo'llagan tavsiyalarini amalga oshirishdagi katta qadam hisoblanadi. Jabrlanuvchi yoki jinoyat guvohi bo'lgan bolani ruhiy shikastlanishdan himoya qilish, avvalo, suhbat yoki tergov uchun muhit do'stona bo'lishi kerakligini, ikkinchidan, sud muhokamasida bola sudyadan boshqa sud jarayoni har qanday ishtirokchilari, jumladan, ayblanuvchi bilan muloqotda bo'lmasligi kerakligini taqozo etadi.

Bolalarning yoshi, yetukligi va ruhiy holati e'tiborga olingan holda, ular o'zlarini erkin va xavfsiz sezishlari uchun mazkur xona qulay muhitni ta'minlaydi. Bolalarga ruhiy shikast yetkazish ehtimolini imkon qadar kamaytirish maqsadida xona zamonaviy video va audio tizim bilan jihozlangan. Bunday choralar jabrlanuvchi yoki jinoyat guvohi bo'lgan bola sud muhokamasida ishtirok etayotganida, u faqatgina sudya bilan gaplashib, boshqa sud ishtirokchilari bilan har qanday muloqot qilishini istisno etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bola huquqlarining kafolatlari ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 2021-yil 9-avgustdagi PF-6275-son Farmoni bilan bola huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishning institutsional va

huquqiy asoslarini tubdan takomillashtirish, voyaga yetmaganlar orasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklar sodir etilishining barvaqt oldini olish maqsadida Voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha respublika idoralararo komissiyasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar hamda tuman (shahar) idoralararo komissiyalari tegishli-chi Bolalar masalalari bo'yicha milliy komissiya, Bolalar masalalari bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar hamda tuman (shahar) komissiyalari etib qayta tashkil qilish belgilandi.

Mamlakatimizda xotin-qizlar huquqlarini himoya qilishda bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, jamiyatda xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlikning har qanday shakliga murosasiz munosabat muhitini qaror toptirish, tazyiq hamda zo'ravonlikni boshidan o'tkazgan xotin-qizlarni himoya qilish maqsadida 2019-yilning 2-sentabrida "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi.

Ushbu qonunning maqsadi xotin-qizlarni turmushda, ish joylarida, ta'lim muassasalarida hamda boshqa joylarda tazyiqlar va zo'ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilishga qaratilgan.

Qonundagi eng muhim jihat – himoya orderini berish bilan bog'liq. Endilikda tazyiqqa duch kelgan xotin-qizlarga himoya orderi beriladi. Qonunda order berish tartibi, uning muddatini uzaytirish, himoya orderida nazarda tutiladigan cheklovlar aks etgan.

2018-yilda O'zbekiston Milliy universitetida ijtimoiy ishlar bo'yicha ixtisoslashgan kafedra tashkil qilindi. Ichki ishlar vazirligi esa jinoyatlarning qurboni va guvohi bo'lgan bolalar huquqlarini himoya qilishni yaxshilashga qaratilgan bolaga do'stona munosabat ko'rsatuvchi respublikadagi birinchi tergov xonasini tashkil qildi. 2019-yilda Ichki ishlar vazirligi BMTning bola huquqlari bo'yicha qo'mitasi tavsiyalarini bajarish maq-

sadida butun mamlakat bo'ylab voyaga yetmaganlarga ijtimoiy va huquqiy yordam ko'rsatish markazlarida ijtimoiy xodimlar va psixologlar lavozimini ta'sis etdi [6, 75-b.].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish to'g'risida" 2019-yil 29-maydagi PQ-4342-son qarori ijrosini ta'minlash hamda alohida sharoitlarda tarbiyalash va ta'lim berishga muhtoj bo'lgan yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi-ning 17.10.2019-yilgi 880-son Respublika o'quv-tarbiya muassasalari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarori qabul qilindi. Qaror bilan O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi huzurida Respublika o'g'il bolalar o'quv-tarbiya muassasasi hamda Respublika qiz bolalar o'quv-tarbiya muassasasi tashkil etildi. Alohida sharoitlarda tarbiyalash va ta'lim berishga muhtoj bo'lgan bolalar uchun Respublika o'g'il bolalar o'quv-tarbiya muassasasi hamda Respublika qiz bolalar o'quv-tarbiya muassasasi-ning maqomi, vazifalari va faoliyatini tashkil etish tartibi belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Bola huquqlarining kafolatlarini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2021-yil 9-avgustdagi PF-6275-son Farmoni bilan esa Bola huquqlari bo'yicha vakil lavozimini tugatilib, Oliy Majlisning Bola huquqlari bo'yicha vakili (keyingi o'rinlarda – Bolalar ombudsmani) instituti ta'sis etildi.

Mamlakatimizda voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasi- ni amalga oshirish va jinoyatchilikka qarshi kurashishda nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan ham muayyan ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Yoshlar ittifoqi, Respublika bolalar ijtimoiy moslashuvi markazi, "Sen yolg'iz emassan" Respublika jamoatchilik bolalar jamg'armasi, "Sog'lom avlod uchun" hukumatga qarashli bo'lmagan

xalqaro xayriya fondi, “O‘zbekiston bolalar mahallalari” (“SOS – Detskie derevni Uzbekistana”) uyushmasi, Bolalar va oilalarni qo‘llab-quvvatlash assotsiatsiyalari faoliyatini bunga misol sifatida keltirish mumkin.

Tadqiqot natijalari

Bolalar huquq va erkinliklarini himoyalash tizimini mustahkamlash rivojlanib borayotgan jarayondir. Xorijiy mamlakatlar tajribasi va O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan tadqiqotlar ushbu sohada innovatsion yondashuv talab qilinayotganidan dalolat beradi [7, 126-b.].

2020-yilda respublika bo‘ylab jami 62081 ta jinoyat sodir etilgan bo‘lsa, jinoyat sodir etganlar umumiy sonida voyaga yetmaganlar ulushi 2,6 %ga to‘g‘ri keladi. Shundan 13–15 yoshlilar 0,4 %ni tashkil qilsa, 16–17 yosh oralig‘ida jinoyat sodir etganlar soni 2,2 %ni tashkil qiladi. 2019-yilgi ko‘rsatkichga (1,9 %) qaraganda, 2020-yilda jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlar soni 7 % ga oshganini ko‘rish mumkin

Jinoyat sodir etganlikda aniqlangan shaxslar soni 2018-yilda 51775 ta, 2019-yilda 42487 tani tashkil etgan bo‘lsa, 2020-yilda bu ko‘rsatkich 49246 tani tashkil qilgan. 2018-yilda jinoyat sodir etgan 13–17 yoshlar orasidagi shaxslar soni 1100 dan iborat bo‘lgan bo‘lsa, 2019-yilda jinoyat sodir etgan voyaga yetmaganlar soni 818 tani tashkil etgan. 2020-yilga kelib esa 1276 nafar voyaga yetmagan jinoyatga qo‘l urgan. 2019-yilda umumiy jinoyat sodir etganlar sonida voyaga yetmaganlar ulushi 2 %ga yaqinni tashkil qilgan, 2020-yilda esa bu raqam 2,6 %ga o‘sganini ko‘rish mumkin [8].

2020-yilda voyaga yetmaganlar jami 1134 ta jinoyat sodir etgan, 526 nafar voyaga yetmagan suitsidal harakatlarni amalga oshirgan, xususan, o‘z joniga qasd qilgan yoki qasd qilishga uringan [9].

Voyaga yetmaganlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ta‘minlash masalalari har doim O‘zbekiston hukumati-ning diqqat markazida turishi va bu borada

bir qator qonuniy hujjatlar qabul qilinganligi, huquqbuzarliklar profilaktikasi bo‘yicha sud, huquq-tartibot va institutsional tizimni tubdan takomillashtirish bo‘yicha amaliy choralar ko‘rilayotganligiga qaramay, xalqaro standartlar va ilg‘or xorijiy tajriba mavjud muammolarga zamonaviy yondashuvlar mavjud ekanligidan dalolat beradi.

Voyaga yetmaganlarga nisbatan odil sudlovni amalga oshirish sohasida milliy qonunchilik va huquqni qo‘llash amaliyotining tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda jadallik bilan amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlari jarayonida tezkorlik bilan hal qilinishi lozim bo‘lgan ayrim muammolar mavjud.

Tadqiqot natijalari tahlili

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 1-bobi vazifalari va tamoyillariga muvofiq, jazo adolatlik va insonparvarlik tamoyillarini ko‘zlagan holda, jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan u axloqan tuzalishi va yangi jinoyat sodir etishining oldini olish uchun qo‘llanilishi kerak.

O‘zbekiston Respublikasi JPK 2-moddasi 1-qismida belgilanishicha, Jinoyat-protsessual qonun hujjatlarining vazifalari jinoyatlarini tez va to‘la ochishdan, jinoyat sodir etgan har bir shaxsga adolatli jazo berilishi hamda aybi bo‘lmagan hech bir shaxs javobgarlikka tortilmasligi va hukm qilinmasligi uchun aybdorlarni fosh etish hamda qonunning to‘g‘ri tatbiq etilishini ta‘minlashdan iboratdir (O‘zbekistonda voyaga yetmaganlar ishlari bo‘yicha odil sudlovni amalga oshirish umumiy jinoiy-protsessual tartibdan farq qiladigan tarzda alohida ko‘rib chiqish uchun ajratilgan. Ushbu tizim O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi (6-bo‘lim “Voyaga yetmaganlar javobgarligining o‘ziga xosligi”, 81–90-moddalari), O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (60-bob “Voyaga yetmaganlar jinoyatlar bo‘yicha ishlarini ko‘rib chiqish”, 547–564-moddalari) va O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi (34-bob “Voyaga yetmaganlarga nisbatan majburlov choralari-ning qo‘llanilishi”,

195–197-moddalari) muayyan normalari bilan tartibga solinadi.

Voyaga yetmaganlarga nisbatan odil sudlov to'g'risidagi BMTning minimal standart qoidalari (Pekin qoidalari) voyaga yetmaganlarga nisbatan odil sudlovni amalga oshirganda, ularning yosh xususiyatlaridan kelib chiqib, o'ziga xos yondashuvni hisobga olishni nazarda tutadi, ammo qayd etilgan vazifa va tamoyillarda voyaga yetmaganlar, jinoiy va jinoyat-protsessual huquqiy munosabatlarda ularning huquqiy maqomi to'g'risidagi qaydlar yoki izohlar mavjud emas.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi umumiy qismining voyaga yetmaganlar javobgarligining ayrim jihatlarini ko'zda tutuvchi VI bo'limini istisno etganda, O'zbekiston Respublikasi JK va JPK voyaga yetmagan va katta yoshli jinoyatchilarni farqlamaydi. Jinoyat-protsessual kodeksida mavjud protsessual harakatlarni amalga oshirish muddatlarida ham deyarli farqlar mavjud emas. Shuni ta'kidlash kerakki, O'zbekistondagi mavjud qonunchilik holati BMT tomonidan qabul qilingan Pekin qoidalarining 2-bandida bayon etilgan ta'riflarga mos kelmaydi: "Voyaga yetmagan deb huquqbuzarlik uchun mavjud huquqiy tizim doirasida katta yoshlilarga nisbatan qo'llaniladigan javobgarlik shaklidan farq qiluvchi shakldagi javobgarlikka tortilishi mumkin bo'lgan bola yoki yosh inson tushuniladi".

Voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoiy ishlarni ko'rib chiqishda, shu holatni e'tiborga olish kerakki, voyaga yetmaganlar hayotiy tajribasi yetishmasligi tufayli o'z qilmishlarining jamiyat uchun oqibatini har doim ham tushunmaydi va bu yoshdagi aybdorlarni, odatda, tuzatish va qayta tarbiyalash osonroq kechadi [10, 310-b.].

Aybdorning yoshi javobgarlikka qanchalik ta'sir ko'rsatishi uning jismoniy yetukligi hamda sodir etilgan jinoyatning haqiqiy xavfini tushunish uchun talab qilinadigan onglik darajasini hisobga olgan holda hal

qilinadi. Fanda 18 yoshgacha inson yoshining ulg'ayib borishi (bir yil, to yarim yilga) shaxsning yetuklik darajasiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi aniqlangan. Shu tufayli huquqbuzarlik sodir qilgan voyaga yetmagan huquqbuzarning (14–16 yoshli o'smirlar) xatti-harakatlariga baho berishda shuni hisobga olish kerak [11, 475-b.].

Sud jarayonining voyaga yetmagan huquqbuzarga tarbiyaviy ta'siri – ishni sudda ko'rib chiqilishining eng muhim vazifalaridan biridir. Buning uchun sud ularda voyaga yetmagan shaxs o'qigan yoki ishlagan korxonani, muassasani, tashkilotni, voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha idoralararo komissiyani, zarur bo'lsa, boshqa tashkilotlarni ham xabardor qiladi, zaruratga ko'ra sud yig'ilishiga taklif etadi. Ushbu vakillar ishning sudda ko'rib chiqilishida ishtirok etadi, zaruratga ko'ra, guvoh sifatida so'roq qilinishi mumkin, sud ruxsati bilan dalillarni isbotlashda ishtirok etishi mumkin (JPK ning 551-moddasi).

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning ochiq muhokama qilinishini ko'zda tutadi. Bu esa voyaga yetmaganlar ishlarini sudda ko'rib chiqishda maxfiylikni ko'zda tutuvchi Pekin qoidalariga ziddir.

Amalda sud o'zining asosli qarori bilan voyaga yetmagan shaxs sodir etgan jinoyatni faqat "fuqarolarning shaxsiy hayotiga oid ma'lumotlarning oshkor qilinishining oldini olish" maqsadida yopiq sud majlisida ko'rib chiqishi mumkin (JPKning 19-moddasi). Voyaga yetmagan shaxsga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan holatni o'rganishda, sud o'z hukmi bilan bu paytda voyaga yetmagan shaxsni sud majlisi bo'layotgan zaldan chiqarib yuborishga haqli. Bundan tashqari, qonun sud ajrimi bilan voyaga yetmaganlar ishlarini yopiq sud majlisida ko'rib chiqilishiga yo'l qo'yadi, ammo voyaga yetmaganlarning jinoiy ishlari bo'yicha ochiq sud muhokamalari o'tkazilishini taqiqlamaydi. Bu esa xalqaro huquqiy standartlar talab-

lari va tavsiyalariga zid hisoblanadi. Masalan, Pekin qoidalarining 8.1-bandiga muvofiq: “Voyaga yetmaganlarning maxfiylikka bo‘lgan huquqi barcha bosqichlarda hurmat qilinishi kerak, bunda zarur bo‘lmagan oshkoralik tufayli unga zarar yetkazilishi yoki obro‘yiga putur yetkazilishidan saqlanish ko‘zda tutiladi”. Pekin qoidalarining 21-bandida keyingi o‘rinlarda ushbu qoida yanada aniqlashtiriladi: “Voyaga yetmaganlar ishlarining materiallari qat’iyan maxfiy saqlanishi va uchinchi shaxslarga berilmasligi kerak. Bunday materiallardan foydalanish imkonini bevosita ushbu ishni ko‘rib chiqadigan shaxslar yoki tegishli vakolatlarga ega boshqa shaxslar doirasi bilan chegaralanishi kerak”.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 22-apreldagi “Bola huquqlari kafoflatlarini yanada kuchaytirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4296-son qarori bilan milliy qonunchilikni takomillashtirish maqsadida yuvenal adliya tizimini joriy etish bo‘yicha konsepsiya loyihasini ishlab chiqish belgilangan.

Konsepsiya asosida voyaga yetmagan huquqbuzarlar uchun (odil sudlov tizimida voyaga yetmaganlar huquqlarini ta‘minlash maqsadida) maxsus tergov, surishtiruv, prokurorlik nazorati organlari va sudlar tizimi, shu jumladan, bu sohani tartibga soluvchi maxsus protsessual qonunchilik instituti yaratilishini ko‘zda tutuvchi “Bolalarga nisbatan odil sudlov to‘g‘risida”gi Qonunni ishlab chiqish zarur deb hisoblaymiz.

Bunday tizim qaror topishining eng muhim masalalaridan biri, Pekin qoidalarida ko‘zda tutilganidek (22-band. “Professionallik va tayyorgarlikning zarurligi”), sudyalarning maxsus bilim va salmoqli amaliy tajribaga ega ekanligi hisoblanadi.

Pekin qoidalari voyaga yetmaganlarga huquqiy ta‘sir ko‘rsatish bo‘yicha keng chora-tadbirlarni ko‘zda tutadi. Jumladan, Pekin qoidalarining 18.1 bandida ta‘kidlanishicha: “Imkon qadar ko‘proq moslashuvchanlikni ta‘minlash va imkon qadar axloqni tuza-

tish muassasalariga joylashtirishdan saqlanish maqsadida vakolatli hokimiyat organi ishni ko‘rib chiqishda keng ko‘lamli ta‘sir choralarini qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak. Bir-biri bilan biriktirib qo‘llanishi mumkin bo‘lgan bunday choralar quyidagilardan iborat: a) vasiylik, rahbarlik va nazorat to‘g‘risidagi qaror; b) probatsiya; d) jamiyat farovonligi uchun ishlash to‘g‘risidagi qarorlar; e) guruh tarkibida psixoterapiyada ishtirok etish va boshqa shu kabi tadbirlar to‘g‘risidagi qarorlar; f) yashash joyiga tarbiya uchun berish va boshqa xil tarbiyaviy choralar to‘g‘risidagi qarorlar” va b.

Respublikada voyaga yetmagan huquqbuzar bilan jabrlanuvchini yarashtirishga ko‘maklashishga, jazodan ozod qilingan voyaga yetmaganlarni jamoatchilik tomonidan nazorat qilishga qaratilgan maxsus dasturlar mavjud emas, vaholanki, Pekin qoidalarining 11.4-bandida ularning zarurligi uqtirib o‘tilgan: “Voyaga yetmagan bolalar ishini ko‘rib chiqishning diskretsion mazmunini ta‘minlashga ko‘maklashish maqsadida jamoa doirasida vaqtincha nazorat qilish va boshqarib turishni, jabrlanuvchining restitutsiyasi va kompensatsiyasini ko‘zda tutuvchi muayyan dasturlarni amalga oshirish zarur” [12, 132-b.].

Davlat organlari ko‘pincha huquqbuzarliklar profilaktikasini faqat huquq-tartibot organlarining vazifasi deb biladi va shu sababli ushbu ishga yetarli darajada e‘tibor qaratmaydi.

Huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish borasidagi chora-tadbirlarning aniq manzilga yo‘naltirilmaganligi va ularga kompleks yondashilmayotganligi, shuningdek huquqbuzarliklarning tizimli ravishda sodir etilishiga doir sabab va shart-sharoitlarni aniqlash hamda ularni bartaraf etish bo‘yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish samaradorligi mavjud emasligi kutilayotgan natijalar bermayapti. Qolaversa, yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasini amalga

oshiruvchi davlat organlarining ish shakli va uslublari, eng avvalo, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan yetarli darajada foydalanilmayotganligi sababli hozirgi kun talablariga to'liq javob bermaydi [13, 245-b.].

Vakolatli organlarning yetarli darajada tashabbus ko'rsatmayotganligi, lozim darajadagi idoralararo hamkorlikning mavjud emasligi, amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning o'zaro nomutanosibligi huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirishni talab etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyuldagi PF-5106-son "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston Yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi Farmoni bilan fuqarolik jamiyati institutlariga yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish, birinchi navbatda, huquqbuzarlikka moyilligi bo'lgan yoshlar bilan yakka tartibda ish olib borish hamda jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilingan yoshlarning ijtimoiy reabilitatsiyasi va moslashishi bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish, huquqbuzarliklar profilaktikasini tashkil etish vazifasi yuklatilgandi. Hozirgi kunda mazkur vazifalar bilan O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi shug'ullanmoqda. Biroq ushbu sohani amalga oshirish borasidagi faoliyat umumiy monitoringini amalga oshiradigan muvofiqlashtirib boradigan yagona vakolatli organ belgilab berilmagan. Qolaversa, olib borilayotgan tadbirlar monitoring holatida ham huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasida yagona yondashuv mavjud emas, huquqbuzarlik sodir etgan yoki huquqbuzarlik sodir etishga moyil yoshlar bilan olib borayotgan yakka tartibdagi, maxsus profilaktik chora-tadbirlarning samaradorligi tahlil qilinmasdan qolmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, bu boradagi faoliyatni tartibga soluvchi yagona normativ-huquqiy hujjat loyihasini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

BMTning Bola huquqlari qo'mitasining 2013-yilgi O'zbekiston Respublikasining uchinchi va to'rtinchi davriy hisobotiga bergan Yakuniy xulosalarida (CRC/C/USB/3-4) aynan bola huquqlariga asoslangan monitoring va baholash tizimini, shu jumladan resurslarni bolalar huquqlariga ta'sirini baholash va kuzatish uchun qamrov va sifat ko'rsatkichlarini ishlab chiqish belgilangan [14]. Har qanday ko'rsatkich standartlarga muvofiqlik darajasini ko'rsatuvchi ma'lumotlarni aniqlash va taqdim etishning umumiy usulini ta'minlaydi. Davlatlar voyaga yetmaganlar odil sudlovi sohasida milliy huquqiy tizimni yaratar ekan, ularning qay darajada xalqaro standartlarga mos kelishi, standartlarning davlatlar qonunchiligi, ularning siyosati va amaliyotida qanchalik aks etayotganligini baholash mezonlariga ega bo'lishlari lozim [15, 87-b.]. UNODC va UNICEFning Voyaga yetmaganlar odil sudlovi sohasida ko'rsatkichlarni baholash bo'yicha Yo'riqnomasida (2006) davlatlarga barcha ko'rsatkichlar (indikatorlar) bo'yicha ma'lumotlarni voyaga yetmaganlar jinsi bo'yicha shakllantirish tavsiya etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 22-apreldagi PQ-4296-son Bola huquqlari kafolatlarini yanada kuchaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining onalik va bolalikka oid statistik ma'lumotlarni "stat.uz" veb-saytiga joylashtirish belgilangan. "stat.uz" veb-saytida ko'rsatilgan ko'rsatkichlar bo'yicha berilgan ma'lumotlarda voyaga yetmay jinoyat sodir etgan shaxslarning soni 13-15, 16-17, 18-24 yoshlar kesimida berilgan. Bu esa voyaga yetmaganlar jinoyatchiligining tahlilini amalga oshirishda ayrim qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Shuningdek, voyaga yetmaganlar orasida sodir etilayotgan jinoyatlarning qanchasi qizlar va o'g'illar tomonidan sodir etilayotgani haqida ma'lumotlar mavjud emas.

Shulardan kelib chiqib, UNODC va UNICEF tomonidan ishlab chiqilgan “Juvenile Justice Indicators” nomli ko’rsatmalar qoidalariga muvofiq, voyaga yetmaganlarning jinoyatchiligiga oid ma’lumotlarni yanada konkretlashtirish, yosh bo’yicha ko’rsatkichlarni aniqlashtirish va jinsiga ko’ra statistikani yoritish maqsadida Bola huquqlari kafolatlari-ni yanada kuchaytirishga oid qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risidagi PQ-4296-son qarorda ko’rsatilgan indikatorlar qatoriga “stat.uz” veb-saytida “Jinoyat sodir etgan o’g’il bolalar va qiz bolalar soni va xususiyatlari” indikatorini kiritish tavsiya etiladi. Ko’rsatkich bilan jinoyat sodir etgan o’g’il va qiz bolalarning soni, uning jami bolalar hamda o’g’il va qiz bolalar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar sonining ko’rsatilishi maqsadga muvofiq.

Xulosalar

Xulosa qilib aytganda, O’zbekiston Respublikasining bolalarga nisbatan odil sudlovni amalga oshirish sohasidagi qonunchiligini tahlil qilish va ularni sohaga doir xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish borasida quyidagilar taklif etiladi:

Birinchidan, yuvenal yustitsiya bo’yicha xalqaro hujjatlarga asoslangan sud ishlarini yuritishning maxsus turi sifatida voyaga yetmaganlar ishlari bo’yicha jinoiy sud ishlarini yuritish ixtisosligini qonunchilikka joriy qilish. Voyaga yetmaganlar ishlarini ko’rishda ixtisoslashuvning joriy etilishi huquqbuzarlik sodir qilgan voyaga yetmaganlarning odil sudlov tizimidagi huquqlarini to’la ta’minlashga xizmat qiladi. Asosiysi, bu turdagi jinoyatlar-ni oldini olish va ularga qarshi kurashda samarali natijalarga erishish imkonini beradi.

Bundan tashqari, sudlarda voyaga yetmaganlar jinoyatlari bo’yicha ishlarni ko’ruvchi sudyalari ixtisoslashuvi zarur, shunda bu toifa ishlar xalqaro hujjatlarga asoslangan holda malakali tarzda hal qilinadi.

Ikkinchidan, voyaga yetmaganlarga nisbatan tarbiyaviy tusdagi majburlov choralari-ni (sud belgilaydigan shaklda jabrlanuvchidan uzr so’rash majburiyatini yuklash;

o’n olti yoshga to’lgan shaxs zimmasiga yetkazilgan zararni o’z mablag’i hisobidan yoki mehnati bilan to’lash yoki bartaraf qilish majburiyatini yuklash, voyaga yetmagan-ni maxsus o’quv-tarbiya muassasasiga joylashtirish, JK 88-modda) qo’llash imkonini beruvchi barcha holatlar qonunchilikda aniq ko’rsatilishi kerak. Qonun bilan nizoga kirishgan, ya’ni huquqbuzarlik sodir qilgan bolaning turmush sharoiti, oilaviy muhiti, ijtimoiy muhiti, uning xarakteri va temperamenti kabi holatlar e’tiborga olinishi lozim. Bunday holatlarni aniqlashda faqat yuridik bilim egalari emas, balki ijtimoiy soha vakillari ham jalb qilinishi kerak. Huquqlarni qayta tiklovchi odil sudlov (restorative justice) mexanizmlarini joriy etish orqali qonun bilan nizoda bo’lgan bolalarning jamiyatga qayta moslashuvini ta’minlash choralari-ni ko’rish lozim [16, 132-b.].

Uchinchidan, milliy qonunchilikni xalqaro standartlar va mamlakatimizning xalqaro majburiyatlariga muvofiqlashtirish maqsadida jinoyat va jinoyat protsessual qonunchilikdagi ayrim normalarni qayta ko’rib chiqish kerak. Pekin qoidalarida ko’rsatilgan (8-, 13-, 24-moddalar) voyaga yetmaganlar bilan bog’liq ishlarda maxfiylikni ta’minlash, ehtiyot chorasi sifatida sudgacha qamoqda saqlab turishda muddatlar-ni qayta ko’rib chiqish, odil sudlov tizimiga tushgan voyaga yetmaganga zarur huquqiy yordam ko’rsatish kabi normalarni milliy qonunchilikka joriy etish choralari-ni ko’rish zarur. Mazkur sohadagi chora-tadbirlarni tizimli tashkil etish maqsadida O’zbekistonda yuvenal yustitsiya tizimini tashkil qilish konsepsiyasini qabul qilish lozimligi xulosa qilinadi.

Voyaga yetmaganlarga nisbatan ixtisoslashgan odil sudlov tizimini tashkil qilishda quyidagilarga e’tibor berish lozim:

avvalo, yuvenal yustitsiyaning o’ziga xos jihatlari va afzalliklari bo’yicha jamoatchilik fikrini shakllantirishda ommaviy axborot vositalaridan keng foydalanish;

bolalarni ozodlikdan mahrum qilishda erishiladigan natijalarning salbiy holatlari to'g'risida, nizolarni hal qilishda muqobil turdagi choralarni joriy etish orqali erishiladigan ijobiy natijalar haqida ommaga tushuntirish ishlarini olib borish;

voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olishda keng jamoatchilikning

faol ishtirokini ta'minlash uchun sharoitlar yaratish;

voyaga yetmaganlarning jazolar va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etishlari chog'ida qonunlarga rioya etilishi ustidan jamoatchilik nazoratini (jamoatchilik kuzatuv komissiyalari faoliyatini) amalga oshirishni qonunan mustahkamlash.

REFERENCES

1. Asosiy demografik ko'rsatkichlar [Main demographic indicators]. Available at: <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2/>.
2. Po'latov B.X., Astonov S.M. Voyaga yetmaganlarga oid qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini tashkil qilish [Organization of prosecutorial control over the implementation of legislation on minors]. Tashkent, Higher Education Courses under of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan, 2017, 168 p.
3. Rasulov Zh. Nekotorye aspekty implementatsii mezhdunarodnykh standartov po nedopuscheniiu prinuditel'nogo truda v natsional'noe zakonodatel'stvo [Some aspects of the implementation of international standards to prevent forced labor in national legislation]. *Review of law sciences*, 2020, vol. 2, Spec. issue, pp. 236-244. DOI: 10.24412/2181-919X-2020-236-244/.
4. Jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil o'quvchilarni aniqlash va ularni tarbiyalash [Identification and training of students who are prone to crimes and offenses]. Tashkent, Kamalak Publ., 2017, p. 102.
5. V ugolovnom sude vpervie poyavilas komnata doprosoy, drujelyubnaya k detyam [For the first time, an interrogation room friendly to children appeared in the criminal court]. Available at: <https://www.gazeta.uz/uz/2020/02/18/room/>.
6. O'zbekistondagi bolalar vaziyatining tahlili [Analysis of the situation of children in Uzbekistan]. UNICEF, 2020, 131 p.
7. Matchanov A. Obespechenie prav nesovershennoletnix obvinyаемых, naходящихся v roзыске за sovershennыe prestupleniya [Ensuring the rights of juvenile defendants who are wanted for crimes committed]. Tashkent, Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, 2017, 126 p.
8. O'zbekiston Respublikasi davlat statistika qo'mitasi rasmiy saytidan olindi [Retrieved from the official website of the State Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan]. Available at: <https://stat.uz/uz/>.
9. Svishe 500 nesovershennoletnix sovershili suitsidalniye deystviya [Over 500 minors have committed suicidal acts]. Available at: <https://www.gazeta.uz/ru/2021/04/23/underage/>.
10. Lipsey M., Cullen F. The effectiveness of correctional rehabilitation: A review of systematic reviews. *Annual Review of Law and Social Science*, 2007, pp. 297-320.
11. Menon S., Cheung M. Desistance-Focused Treatment and Asset-Based Programming for Juvenile Offender Reintegration: A Review of Research Evidence. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 2018, pp. 459-476. DOI: 10.1007/s10560-018-0542-8/.
12. Protecting children's rights in criminal justice systems: A training manual and reference point for professionals and policymakers. *Penal Reform International*, 2013, 12 p.
13. Turabaeva Z. Features of inflicting of penalties to juveniles at the period of pandemic. *Review of law sciences*, 2020, 245 p.
14. Concluding observations on the combined third and fourth periodic reports of Uzbekistan, adopted by the Committee at its sixty-third session. 2013, May 27 – June14. Available at: <https://undocs.org/en/CRC/C/UZB/CO/3-4/>.
15. Manual for the Measurement of Juvenile Justice Indicators. UNICEF and UNODC, 2006, April, 87 p.
16. Miruktamova F. Restorative model of juvenile justice as an alternative to criminal penalties: international standards and national legislation. *TSUL Legal Report*, 2020, vol. 1, iss. 1, pp. 122-134.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

1 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Tashkulov Akbar Djurabayevich

Toshkent davlat yuridik universiteti rektori

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Salayev Nodirbek Saparbayevich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, y.f.d.,
professor

Mas'ul muharrir: O. Choriyev

Muharrirlar: Sh. Jahonov, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva, Y. Yarmolik

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

Jurnal 15.03.2022-yilda tipografiyaga
topshirildi. Qog'oz bichimi: A4.

Shartli 21,36 b.t. Adadi: 100. Buyurtma: № 7.

TDYU tipografiyasida chop etildi.